

Litterära
spalten

Blixen i Afrika

Om livet någon gång känns trångt kan jag som lindring föreställa Karen Blixen. Jag har då och då återkommit till hennes brev och till livsteckningen i romanen *Den afrikanska farmen*.

Det fängslande hos henne är den stoiska tonen. Trots att allt hon lever för, gång på gång hotar att rämna förlorar hon aldrig hållningen: "Av alla idioter som jag träffat i mitt liv – och vår Herre skall veta att de inte är få eller små – tycker jag att jag varit den största. Men en viss kärlek till det stora, som inte kunde ge sig, har hållit ihop mig, har varit 'min demon'. Och oändligt mycket underbart har jag upplevt. Även om hon är något mildare mot andra, så tror jag ändå att jag är ett av Afrikas favourite children."

Film

Hollywood är som oftast först. Meryl Streep och Robert Redford är nu lika med Karen Blixen och Denys Finch Hatton. Och trots att inledningsraderna i *Den afrikanska farmen* för en lång tid kommer att förknippas med filmen hör de till klaraste jag känner: "I had a farm in Africa, at the foot of the Ngong Hills. The Equator runs across these highlands, a hundred miles to the north, and the farm lay at an altitude of over six thousand feet..."

Karen Blixens saga om livet i Afrika är förunderligt subtil, en pastoral med fabulös inramning. Det är Afrika i en annan tid. Helt säkert inte politiskt korrekt – men vackert.

Men mest av allt är det berättelsen om en människas sätt att fatta att hon är människa. Vid 46 flyttar Karen Blixen in hos sin mor i barn-doms-hemmet på Rugstedlund. Ruinerad måste hon börja en ny tillvaro, och hon kan inte bestämma sig för om och hur hon ska kunna leva vidare.

När hon lämnar Afrika skriver hon i ett brev: "För mig skulle det vara det enda naturliga försvinnat med min värld här, för den förfaller mig... vara en vital del av mig själv och jag vet inte vad av mig som kommer att överleva att mista den."

Farmen

Det som finns kvar för Karen Blixen är uppreppningen. Känslan av att inte platsa bland de levande, i deras nutid och verklighet, tvingade henne att finna ett sätt att leva kvar i sin historia. Hon skriver *Den afrikanska farmen*, berättelsen om utmaningen i hennes liv – hennes liv.

ULRIKA ÅSTRÖM

Mannen som utvecklade logiken

Frege skrev lite, behandlade bara komplexa, ofta tekniska, problem och hade inget att säga om människans utsatthet i industrisamhället eller livets mening. Han var rätt okänd när han dog 1925, men hans berömmelse har växt stadigt sedan dess, skriver Fredrik Stjernberg i sin anmälan av två nya böcker om den store filosofen.

Om man i ett korsord får uppgiften "tyskspråkig filosof, verksam kring sekelskiftet", fem bokstäver, och har de första tre: F R E _ _ _ ja då plitars snart sagt alla, hel- och halvbildade, ner ett U och ett D, så att det blir F R E U D. Inget ont i det, men det kunde lika gärna vara ett G och ett E, så att det blir F R E G E.

Saklitteratur

Gottlob Frege
Skrifter i urval
Övers. av Daniel Birnbaum och Sven-Olov Wallenstein
Bokförlaget Thales 1995, 204 s
Anthony Kenny
Frege
Penguin Books 1995, 223 s

Frege är däremot ingen man kan förvänta sig att människor i allmänhet har någon aning om, trots att han är en av de senaste hundra årens allra viktigaste filosofer. Det är inte så konstigt. Frege skrev lite, behandlade bara komplexa, ofta tekniska, problem, och hade inget att säga om människans utsatthet i industrisamhället eller livets mening. Han var rätt okänd när han dog 1925, men hans berömmelse har växt stadigt sedan dess.

Okänd

Även om han var rätt okänd under sitt liv hade han viktiga kontakter med flera centrala filosofer. Han brevväxlade med Bertrand Russell, Edmund Husserl (fenomenologins skapare), och Ludwig Wittgenstein. Alla dessa påverkades på ett avgörande sätt av Frege, och hela den moderna analytiska filosofin har till stor del sina rötter hos honom.

Vad gjorde han då? Lite tillspetsat kan man säga att hans arbete påminde om Columbus. Columbus sökte en väg till Indien, och upptäckte Amerika; Frege sökte finna matematikens grunder, och skapade den moderna logiken. Han lämnade flera avgörande bidrag till filosofins utveckling. Ett är det logicitiska programmet inom matematikfilosofin, ett annat utvecklingen av sats- och predikatlogiken, ett tredje utvecklingen av grunderna för modern semantik.

Frege förklarad. I en elegant volym från Thales finns det mesta av betydelse för förståelsen av den filosofiska delen av Freges författarskap.

En del av hans problem var följande: hur kommer det sig att $2+2=4$? Vi vet alla att det är sant, men vad är det för slags kunskap, och hur kommer det sig egentligen att den är så säker? Många försök att besvara frågan hade formulerats, men inget hade dittills varit helt tillfredsställande. Vissa, som Kant, tänkte sig att vi hade en speciell förmåga att direkt inse sanningen hos sådana satsen, en förmåga som ändå gick utöver vad som bara skulle vara en insikt i vad de ingående tecknen betydde. Men denna förmåga gör inte saken mindre mystisk. Varför leder den oss i så fall aldrig fel (vilket till exempel vårt lokalsinne kan göra), och vad har vi för speciella insikter som gör att vi direkt kan avgöra att $2\ 938\ 465+1\ 384\ 756=4\ 323\ 221$? Åtminstone så stora tal kan inte inses, utan de måste bevisas.

Två plus två

Empiristerna tänkte sig att vi så säkert visste att två plus två var fyra, därför att vi ett oräkneligt antal gånger hade observerat två saker, och så hade två andra saker, och så hade två observerat att dessa tillsammans blev fyra saker. Ett problem med denna uppfattning är att frågan hur många saker man har observerat i sig är problematisk. Man kan inte bara bortse från vad man ser, för att koncentrera sig på hur många man ser, vilket krävdes av det empiristiska programmet. Man kan se en folk-mängd, 22 människor eller två fotbollslag, utan att flytta blicken. Har vi då sett 25 saker, $22+2+1$?

Äter andra, formalisterna, tänkte sig att matematikens säkerhet var ett resultat av att den inte betydde något alls – den var bara ett tomt spel med symboler, och sådant som säkerhet eller sanning och falskhet tillkommer inte sådana spel. Här är problemet att det visst tycks som om matematiska satsen har

ett innehåll. Tål en bro fyra ton, så kan jag stapla två stycken tvåtons containrar på bron, utan att något händer. Men om en tredje läggs på, så rasar bron. Är detta ett tomt spel?

Lustmord

I sin *Grundlagen der Arithmetik* (Aritmetikens grundvalar) från 1884 gör Frege upp med matematikuppfattningar som de ovannämnda. Det är ett av filosofihistoriens stora lustmord, med en elegant och hög-effektiv polemik som slår det mesta. Men Frege var inte bara kritiskt destruktiv; han hade en egen uppfattning om matematiken att torgföra: logicismen. I korthet gick den ut på att matematiken inte var något annat än logik. Aritmetiska sanningar, som $2+2=4$, kan bevisas ur logik plus lite definitioner. Logikens säkerhet kan visas på annat sätt än matematikens, och definitionerna kan hanteras på annat sätt. Går projektet att genomföra, så är matematikens grundvalar fastlagda, och ett problem som varit centralt alltsedan Platon är slutgiltigt löst.

Här fanns det emellertid ett problem. Logiken var, när Frege började, inte särskilt utvecklad. I allt väsentligt var det fortfarande den gamla aristoteliska syllogistikens. Alltså fick Frege först utveckla logiken. Detta gjordes i hans första bok, *Begriffsschrift* (Begreppsskrift, 1879). Där skall han ange "det rena tänkandets lagar", och hela den grundläggande moderna logiken utvecklas där. Mottagandet blev emellertid svårt. Efter detta var Frege verksam med två parallella projekt: dels att ge den logicitiska grunden för matematiken, dels av utveckla den filosofiska apparatur som var nödvändig för att genomföra det första projektet.

I den svenska översättning som nu finns tillgänglig i en elegant volym från Thales finns det mesta av betydelse för förståelsen av den filosofiska delen av hans författarskap. Däremot finns inte mycket om den logiska delen, eller om matematikens grunder, och det kan nog vara klokt att göra den uppdelningen. Här finner man det han skrev om begreppsparet mening och betydelse, som i olika skepnader har kommit att dominera den moderna semantiken.

Freges gåta

Frege införde distinktionen för att lösa ett särskilt problem, som ofta kommit att kallas "Freges gåta". Det är ett problem rörande identitet. Om namn bara har den funktionen att de syftar till, eller står för, eller refererar till, sina bärare, hur kan det då finnas informativa identitetssatser? Freges eget exempel är "Aftonstjärnan = Morgonstjärnan" (bägge är namn på planeten Venus). Hur kommer det sig att detta säger

något mer än "Aftonstjärnan = Aftonstjärnan", som väl kan antas vara en trivialitet. Freges svar är att de olika namnen har samma betydelse, men olika mening.

Betydelsen är namnets bärare, i det här fallet planeten Venus; meningen förklaras som det sätt på vilket betydelsen är given, och planeten Venus är presenterad på olika sätt om de två olika namnen används. Idén kan nog låta rätt närliggande, men Frege, och senare författare, har rätt ut komplikationerna och pekat på problem i mängder. En idag kommer det förmodligen några hundra fackartiklar om året som handlar om detta problem.

Brev

I volymen finns också ett bra urval av Freges brevväxling, med breven till Russell kring det som kom att kallas Russells paradox (som handlar om predikat som inte kan prediceras om sig själva). Denna paradox visade sig ha katastrofala följder för Freges logicism. Programmet gick inte att genomföra som det var tänkt, och det är nog riktigt att säga att Frege aldrig hämtade sig riktigt från detta slag. Även om logicismen inte gick att genomföra, så lärde man sig enormt mycket om matematikens grundvalar och logikens natur vid försöken att få igenom projektet. Knappt trettio år efter Russells brev kom Gödels ofullständighetsbevis som ytterligare ett slag för det logicitiska programmet (det visade att det i formella system av en viss typ måste finnas satsen som inte är bevisbar). Men då hade Frege redan varit död i några år.

Vidare finns några av Freges brev till Wittgenstein. Frege var en av de ytterligare som fick läsa Wittgensteins första verk, *Tractatus Logico-Philosophicus* i manuskrift (kom ihåg att det var krångligt att ordna kopior på den tiden!), och Wittgenstein ville ha hjälp med att jämna vägen för en utgivning. Dessa brev hittades på ett närmast mirakulöst sätt för några år sedan på en vind i Wien, och här får vi se Freges försök att bena upp Wittgensteins verk. Han finner verket svåröversäligt, och går vidare med kritiska anmärkningar. Det är bara att beklaga att Wittgensteins brev till Frege inte finns bevarade.

Frege skrev orhört väl, elegant och klart. Om det ändå ibland är svårt, så beror det på ämnets natur – Frege gav sig på flera av de mest ihärdigt efterhängsna problemen i filosofins historia. Läs och lär. Vill man dessutom lära sig mer om Frege, så är Kennys lilla bok om honom en god första vägvisare.

FREDRIK STJERNBERG